

УДК 330.56(477)

DOI: 10.31891/2307-5740-2018-262-5(1)-266-268

ЦВІГУН Т. В.

Хмельницький національний університет

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА СТАН ПЛАТІЖНОГО БАЛАНСУ УКРАЇНИ

В статті досліджено сутність платіжного балансу та необхідність його формування. Визначено особливості світового та національного платіжних балансів. Розглянуто основні компоненти платіжного балансу України. Здійснено аналіз стану платіжного балансу України та визначено основні шляхи його покращення.

Ключові слова: платіжний баланс, надходження, платежі, експорт, імпорт, інвестиції.

TSVIGUN T.

Khmelnitskyi National University

FEATURES OF FORMATION AND STATUS OF PAYMENT BALANCE OF UKRAINE

In the article the essence of the balance of payments and the necessity of its formation are investigated. Actual data on the balance of payments clearly reflects the economic situation of the country, is widely used in the interests of forecasting and macroeconomic regulation, allowing international financial organizations to make a decision on providing financial assistance to the country. The basis for the compilation of the balance of payments is the principles of balancing all foreign economic operations of the country for a certain period (month, quarter, year) and a double accounting record of operations (the loan should ultimately coincide with the debit), so the imbalance in one article should be balanced by other articles. The peculiarities of the world and national balance of payments are determined. Unlike the national balance of payments, the world's balance of payments reflects either revenue only or only payments, since what is for one country is a payment for another. The main components of Ukraine's balance of payments are considered in three categories: current account, capital account and financial account. The analysis of the balance of payments of Ukraine on the basis of the 6th edition of the "Manual on Balance of Payments and International Investment Position", compiled by the IMF. The main source of the information support system for the compilation of the balance of payments is the information provided by the banks (ITRS system). For compiling the balance of payments the information of the State Statistics Service of Ukraine, the State fiscal service, other ministries and departments, data of international organizations, expert assessments of the National Bank of Ukraine, etc. is also used. Information from other official sources is used only to the extent that it corresponds to the concept and methodology of balance of payments statistics. The main measures of the state are defined in order to control all payments, operations of the balance of payments. The main ways of overcoming the negative effects of the global economic crisis on the balance of payments and the economy of Ukraine are determined.

Keywords: balance of payments, receipts, payments, export, import, investments.

Актуальність дослідження. Розвиток міжнародних політичних, наукових та культурних зв'язків визначає необхідність здійснення розрахунків між країнами. Важливу роль в економіці України відіграє макроекономічна модель, яка систематично відображає економічні операції, що здійснюються між національною економікою нашої держави та економіками інших країн світу, – платіжний баланс. Фактичні дані про стан платіжного балансу чітко відображають економічне становище країни, широко використовується в інтересах прогнозування і макроекономічного регулювання, дають можливість міжнародним фінансовим організаціям прийняти рішення щодо надання фінансової допомоги країні. Розробка й складання платіжного балансу є обов'язковою умовою для всіх країн-членів Міжнародного валютного фонду, базується на єдиній методології відповідно до стандартної класифікації. Саме тому доцільно дослідити стан платіжного балансу України, шляхи його покращення та оптимізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему оптимізації та покращення платіжного балансу досліджували Т. Алексеева, А. Барсегян, В. Будкіна, О. Василик, С. Гасіма, В. Гейця, В. Гондюла, О. Довгала, В. Засадко, С. Корнієнко, Ю. Козака, В. Левківського, І. Пузанова, О. Рогача та ін.

Метою дослідження є виявлення особливостей формування платіжного балансу України та характеристика його стану.

Виклад основного матеріалу. **Платіжний баланс** – це співзалежність між платежами, які здійснені економічними суб'єктами даної країни в інших країнах, та прибутками, що одержані ними з інших країн за певний проміжок часу.

Термін "платіжний баланс" був введений шотландським економістом Джеймсом Стюартом у XVIII столітті. На початку XX століття методи складання платіжного балансу були детальніше розроблені в Англії і США. На базі англійських і американських розробок Ліга Націй, а потім Міжнародний валютний фонд (далі – МВФ) стандартизували методику складання платіжного балансу для всіх країн [1, с.384].

Світовий платіжний баланс відображає грошові надходження за надані послуги одними країнами іншим. Він характеризує зовнішньоекономічні зв'язки однієї країни з усіма іншими країнами світу. Платіжний баланс відображає міжнародні операції та акції. До платіжного балансу, крім зовнішньоторговельного, включають баланс іноземних інвестицій, баланс економічної допомоги і т.д.

Національний платіжний баланс включає кілька категорій надходжень і платежів (за зовнішньою торгівлею, різного роду платежами і послугами (фрахт, страхування), міжнародним туризмом, перерахунками прибутків від вкладень капіталу чи коштів за кордон) та відображає грошові виплати за кордон за імпорт товарів і дорогоцінних металів, а також за послуги, інвестиції, одержані кредити.

Світовий платіжний баланс, на відміну від національного платіжного балансу, відображає або лише надходження, або лише виплати, оскільки те, що для однієї країни є надходженням, для іншої буде виплатою.

В багатьох країнах світу баланс складається з великих відхиленням від стандартної системи МВФ, що заважає співставляти платіжні баланси різних країн.

Платіжний баланс країни представляє собою співвідношення всіх надходжень валютних коштів у цю країну та платежів за кордон за певний проміжок часу, як правило, за рік.

В основу складання платіжного балансу покладено два принципи:

- 1) збалансування всіх зовнішньоекономічних операцій країни за певний період (місяць, квартал, рік);
- 2) подвійний бухгалтерський запис операцій (кредит у кінцевому рахунку повинен збігатися з дебетом), тому дисбаланс за одними статтями має балансуватися іншими статтями.

Концептуальна основа складання статистики платіжного балансу України базується на 6-му виданні “Керівництва з платіжного балансу та міжнародної інвестиційної позиції” (МВФ, 2009).

Платіжний баланс – це статистичний звіт, у якому зазначено сумарні дані про економічні операції резидентів з нерезидентами за певний період.

Основні компоненти платіжного балансу згруповані за трьома категоріями, а саме: рахунок поточних операцій, рахунок операцій з капіталом і фінансовий рахунок. Рахунок поточних операцій включає експорт товарів (у цінах FOB) і послуг; імпорт товарів (у цінах FOB) і послуг; первинні доходи до отримання та виплати; вторинні доходи до отримання та виплати [2].

Рахунок операцій з капіталом включає капітальні трансферти до отримання та виплати, вибуття та набуття неvirобничих нефінансових активів.

У фінансовому рахунку відображаються операції з фінансовими активами та зобов'язаннями між резидентами і нерезидентами. Фінансовий рахунок включає прямі інвестиції (активи та зобов'язання); портфельні інвестиції (активи та зобов'язання); фінансові похідні інструменти (активи та зобов'язання); інші інвестиції (активи та зобов'язання); міжнародні резервні активи.

Дані статей первинних і вторинних доходів рахунку поточних операцій та статей капітального та фінансового рахунків відображаються відповідно до економічного сектора резидента, що бере участь в операції.

Розрізняють чотири економічні сектори: центральний банк; депозитні корпорації, крім центрального банку (банки); сектор загального державного управління; інші сектори (інші фінансові корпорації; нефінансові корпорації, домашні господарства та неприбуткові організації, що обслуговують домашні господарства) [2].

Зовнішні зобов'язання, у тому числі кредити суб'єктам підприємницької діяльності, надані нерезидентами під гарантії уряду, класифікуються за інституційним сектором позичальника.

Платіжний баланс складається в доларах США. Дані щодо експорту, імпорту товарів у інших валютах перераховуються в долари США за офіційним щоденним курсом Національного банку України. Дані системи обліку операцій з нерезидентами (ITRS) перераховуються в долари США за середньомісячним курсом.

Операції оцінюються переважно за ринковими цінами. У випадках, коли дані про операції розраховуються на підставі даних про запаси, курсова різниця та переоцінка виключаються. Експорт та імпорт товарів визначається у цінах FOB.

Основним джерелом системи інформаційного забезпечення для складання платіжного балансу є інформація, що надається банками (система ITRS). Для складання платіжного балансу використовується також інформація Державної служби статистики України, Державної фіскальної служби, інших міністерств і відомств, дані міжнародних організацій, оцінки експертів Національного банку України тощо.

Вхідні статистичні дані з усіх джерел інформації, що використовуються для складання статистики платіжного балансу, аналізуються на відповідність методології складання та класифікації операцій платіжного балансу. Дані альтернативних джерел інформації порівнюються між собою в частині, в якій вони є співставними. Розбіжності аналізуються з обов'язковим виявленням причин їх виникнення.

У разі виявлення методологічних чи технічних помилок у банківській звітності фахівці Національного банку України інформують респондентів про такі помилки з метою подальшого їх виправлення. Інформація з інших офіційних джерел використовується тільки в тій частині, в якій вона відповідає концепції та методології статистики платіжного балансу.

Розглянемо стан платіжного балансу України в 2017 році в порівнянні з минулими роками за даними Національного банку України [3].

Дефіцит поточного рахунку платіжного балансу в 2017 році зріс до 2.1 млрд дол. США (1.9% від ВВП) порівняно з 1.3 млрд дол. США (1.4% від ВВП) у 2016 році. Темпи зростання експорту товарів і послуг становили 16.9% (у 2016 році експорт скоротився на 3.9%), імпорту – 18.9% (у 2016 році – 4.5%).

Експорт товарів збільшився на 18.3% (у 2016 році скоротився на 5.3%) і становив 39.7 млрд дол. США. У 2017 році зріс експорт: продовольчих товарів (у тому числі зернових) – на 16.3%; металургійної продукції – на 22.1%; мінеральних продуктів (у тому числі руд) – на 47.1%; продукції хімічної промисловості – на 12.0%; продукції машинобудування – на 4.2%.

Імпорт товарів збільшився на 21.1% (у 2016 році – на 4.2%), його обсяги становили 49.1 млрд дол. США. Енергетичний імпорт зріс на 49.0%, водночас неенергетичний збільшився на 14.4% у річному вимірі, у тому числі: продукція машинобудування – на 31.0%; продукція хімічної

промисловості – на 15.4%; продовольчі товари – на 10.4%; металургійна продукція – на 31.3%; промислові товари – на 8.7%.

Профіцит торгівлі послугами становив 762 млн дол. США (у 2016 році – 489 млн дол. США). Обсяги експорту послуг зросли на 13.2% завдяки зростанню обсягів експорту комп'ютерних послуг (25.8%), послуг з переробки матеріальних ресурсів, що належать іншим сторонам (на 23.5%), послуг транспорту (9.9%) та інших ділових послуг (19.4%). Водночас обсяги імпорту послуг зросли на 11.4%; збільшення імпорту транспортних послуг (на 18.0%) та витрат громадян, які подорожують за кордон (на 19.4%), було частково компенсоване зменшенням імпорту фінансових та державних послуг (відповідно на 24.4% та 13.0%).

Профіцит балансу первинних доходів збільшився до 3.0 млрд дол. США (у 2016 році – 1.5 млрд дол. США) унаслідок перевищення темпів зростання надходжень за статтею “оплата праці” (36.3%) над темпами збільшення виплат за доходами від інвестицій (на 17.7%).

Зменшився профіцит балансу вторинних доходів до 3.5 млрд дол. США порівняно з 3.6 млрд дол. США у 2016 році. Подальше зростання отриманих приватних трансфертів (на 9.3%) було компенсоване зменшенням обсягів залученої технічної допомоги (на 15.1%) та збільшенням податків та відрахувань на соціальні потреби, сплачених короткостроковими трудовими мігрантами за кордоном (на 73.9%). Рахунок операцій з капіталом був майже збалансованим: –4 млн дол. США (у 2016 році профіцит становив 92 млн дол. США).

Чисте запозичення від зовнішнього світу в 2017 році (сумарне сальдо поточного рахунку та рахунку операцій із капіталом) становило 2.1 млрд дол. США (за 2016 рік – 1.2 млрд дол. США).

Приплив капіталу за фінансовим рахунком (чисті запозичення) становив 4.7 млрд дол. США (порівняно з 2.6 млрд дол. США у 2016 році). На відміну від 2016 року приплив спостерігався як у державному секторі (2.1 млрд дол. США порівняно з відпливом 792 млн дол. США у 2016 році), так і в приватному секторі (2.5 млрд дол. США порівняно з 3.4 млрд дол. США у 2016 році).

Чистий приплив за прямими іноземними інвестиціями становив 2.2 млрд дол. США (27% з яких становили операції переоформлення боргу в статутний капітал), тоді як за відповідний період минулого року – 3.3 млрд дол. США (переоформлення боргу в статутний капітал становило 63%). Чистий приплив до реального сектору становив 1.6 млрд дол. США (або 71% від загального обсягу).

Чисті залучення за кредитами та позиками становили 59 млн дол. США (у 2016 році чисті виплати становили на 75 млн дол. США) за рахунок більших залучень за короткостроковими інструментами (607 млн дол. США), ніж погашень довгострокових кредитів (548 млн дол. США).

Як бачимо, однією з проблем платіжного балансу є його нестабільність його елементів. Існують різні методи регулювання платіжного балансу, насамперед, направлені або на стимулювання експорту, або на стримання зовнішньоекономічних операцій залежно від валютно-економічного стану держави і стану міжнародних виплат країни.

Регулювання рівноваги платіжного балансу є одним із головних стратегічних завдань держави та уряду. Для відтворення такого принципу виникає негайна потреба у визначенні чинників впливу на рівновагу балансу та його оптимізації.

Держава, для того аби контролювати усі платежі, операції платіжного балансу використовує чергову заходи: обмеження норми вивозу валюти туристами даної країни; пряма або непряма участь держави у створенні більш прибуткової туристичної інфраструктури з метою залучення туристів; збільшення державних витрат на науково-дослідні роботи з метою розширення надходжень від торгівлі нематеріальними активами, регулювання міграції робочої сили, зокрема певна заборона в їзду трудових мігрантів.

Висновок. Для подолання негативних наслідків світової економічної кризи на платіжний баланс та економіку України потрібно: заохочувати зменшення дефіциту торговельного балансу через підвищення експортних галузей і відвойовування національним виробником ринків, на яких домінують імпорتنі товари; стабілізувати приплив зовнішнього капіталу через фінансовий рахунок; заохочувати приплив інвестиційного капіталу та прямих іноземних інвестицій шляхом стабілізації політичної ситуації та покращення інвестиційного клімату в країні.

Література

1. Антонович М. Міжнародне право : навч. посіб. / М. Антонович. – К. : Юрінком Інтер, 2014. – 384 с.
2. Платіжний баланс [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/imf/meta/BOP_Dissemin_notes-ukr1.html
3. Про стан платіжного балансу в 2017 році / Національний банк України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=24491388>
4. Ніколайчук С. Дефіцит поточного рахунку платіжного балансу: оцінка прийнятності рівня для України / С. Ніколайчук, Н. Шаповаленко // Економіка і прогнозування. – 2016. – № 2. – С. 74–88.

References

1. Antonovych M. Mizhnarodne pravo : navch. posib. / M. Antonovych. – K. : Yurinkom Inter, 2014. – 384 s.
2. Platizhnyi balans [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : http://www.ukrstat.gov.ua/imf/meta/BOP_Dissemin_notes-ukr1.html
3. Pro stan platizhnoho balansu v 2017 rotsi / Natsionalnyi bank Ukrainy [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=24491388>
4. Nikolaichuk S. Defitsyt potochnoho rakhunku platizhnoho balansu: otsinka pryiniatnoho rivnia dlia Ukrainy / S. Nikolaichuk, N. Shapovalenko // Ekonomika i prohnouzuvannia. – 2016. – № 2. – S. 74–88.

Рецензія/Peerreview : 26.09.2018 Надрукована/Printed : 07.11.2018

Прорецензовано редакційною колегією